

פרשת בא: שני המטות

המטה הוא כלי חשוב ביותר בהנהגתו של משה רבנו. בעת ההתגלות בסנה, הראה בו הקב"ה מופתיו למשה. בלכתו לשוב מצרים, לקח משה אותו איתו כדי לעשות בו את המופתים. המטה זוכה לתואר מיוחד במינו: "מטה הא-להים"¹. במדרשים תלו בו מעלות שונות: הוא נמסר מדור לדור מימי אדם הראשון,² משקלו היה ארבעים סאה והיה נושא את עצמו,³ חקוק בו שם המפורש,⁴ יש בו שבעים שמות⁵ והוא עשוי ספירינן.⁶

כאשר הופיעו משה ואהרן לפני העם, דיבר אהרן אל העם ועשה לפניהם את האותות,⁷ אף שהמטה לא מוזכר בפירוש, ניתן לשער שהאותות נעשו באמצעות מטה הא-להים, הוא מטה משה. אלא שכאשר באו משה ואהרן לפני פרעה לעשות בפניו את האותות, הורה ה' למשה: "ואמרת אל אהרן קח את מטך"⁸. האותות לפני פרעה נעשו במטה אהרן. "וישלך אהרן את מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו ויהי לתנין... ויבלע מטה אהרן את מטתם"⁹. מכאן ואילך, משמשים שני המטות כביכול בערבוביה. במכת הדם, מצטוה משה לצאת אל פרעה ובידו המטה אשר נהפך לנחש.¹⁰ זה הוא מטה משה, שהרי מטה אהרן נהפך לתנין¹¹ ולא לנחש. אולם מייד לאחר מכן, בביצוע המכה עצמה, מצוה ה' את משה לומר לאהרן "קח את מטך ונטה ירך..."¹². גם מכת צפרדעים נעשתה על ידי מטה אהרן.¹³ וכמוה גם מכת כינים.¹⁴ ערוב ושחין לא נעשו על ידי מטה כלל. המכה הבאה שנעשתה על ידי מטה היתה מכת הברד, והיא נעשתה על ידי משה במטהו.¹⁵ כמוה גם מכת הארבה בפרשתנו.¹⁶

המטות ישובו ויופיעו בהמשך התורה: מטה משה משמש בקריעת ים סוף¹⁷ במלחמת עמלק¹⁸ בהוצאת המים מן הסלע ברפידים¹⁹ ובמי מריבה.²⁰ ומטה אהרן מופיע בפרשת קרח, כמטה שפרח מתוך כל מטות הנשיאים והעיד על בחירתו של אהרן לכהונה.²¹ רק מטה אהרן זכה להיות למשמרת בתוך המשכן.²² ואילו סופו של מטה משה אינו ידוע, לכל הפחות על פי פשוטו של מקרא.

לפי אחת הדעות במדרש, מדובר במטה אחד שיש לו שלשה שמות, "מטה הא-להים" כשהקב"ה עושה בו נסים, מטה משה, כשמה עושה בו נסים, ומטה אהרן, כשאהרן עושה בו נסים.²³ ממדרשים אחרים משתמע כפשוטו של מקרא, שמדובר בשני מטות שונים. המכות הראשונות נעשו דווקא במטה אהרן ולא מטה משה, כיון שמה היה מחויב בהכרת הטוב ליאור שבו ניצל בינקותו. ולכן לא היה ראוי שמה יכה את היאור במטהו. רש"י הירש ממעט בחשיבות המטות. לדבריו, את המכות עשה אהרן עשה במטה שלו, "כי לעצם המכשיר אין חשיבות, לא קסם היה זה אלא פועל ה'".²⁴ לפי המדרשים שהוזכרו לעיל, היתה חשיבות מרובה למטה עד שהוא נקרא בשם "מטה הא-להים".

גם אם מקבלים את גישתו העקרונית של הרש"י הירש, שהמטה אינו אלא אמצעי ואין לו מעלה עצמית, עדיין יש צורך להסביר את כפל ההנהגות: אימתי הנהגת הנס מסורה בידי משה ומטהו, ואימתי היא מסורה ביד אהרן ומטהו, ומה בין הנהגה אחת לאחרת.

כבר דובר בפרשות הקודמות על כפל ההנהגות של משה ואהרן. הנהגת משה היא הנהגת דין והנהגת אהרן היא הנהגה של חסד. לפיכך פרשנו שהמופתים שנעשו לפני העם ומטרתם היתה לעורר את ליבם להצטרף למהלך של המרד, היו חלק מהנהגת משה שהיה בה ממידת הדין: הצבת תביעות לעם ישראל להיות שותף בתהליך גאולתו. המופתים שנעשו לפני פרעה נועדו להרתיע את פרעה ולשכנעו להוציא את עם ישראל ממצרים היו חלק מהנהגה של רחמים גמורים על עם ישראל ולכן הם נעשו על ידי אהרן.²⁵

ההסבר הזה אינו מספק תשובה לתמונה הכללית בתורה. מטה אהרן שימש רק לפני פרעה, באות התנין, ובשלש המכות הראשונות, וחזר והופיע רק בדיון על מעמדו של אהרן בפרשת קרח. לעומת זאת, מטה משה שימש אותו בהנהגה לכל אורך המסע במדבר, החל מן המכות האחרונות, ברד וארבה, דרך קריעת ים סוף, הוצאת המים ברפידים, מלחמת עמלק ועד מי מריבה.

מידת השימוש במטות השונים מלמדת על התפצלות ההנהגה. מפרשת הסנה ועד המכות הראשונות היתה ההנהגה משותפת לאהרן ולמשה, ואילו החל מסוף יציאת מצרים משה הוא המנהיג הדומיננטי ואהרן כמעט ונעלם, עד שהוא שב ובניו איתו, בהיקף נרחב, בפרשות המשכן, הקרבנות והכהונה. התופעה של האלמות אהרן מתחילה כבר ביציאת מצרים. בציווי לקראת היציאה פונה ה' אל משה ואל אהרן ומוסר להם את פרשת "החודש", שבה תאור ההכנות לקראת היציאה והמצוות של הפסח, למצרים ולדורות.²⁶ אולם את הצו שניתן למשה ואהרן כאחד, הועבר לעם על ידי משה לבדו.²⁷ מכאן ואילך ילך ויפחת מקומו של אהרן בהנהגה. אהרן

עוד יופיע מספר פעמים לצדו של משה, בתגובות לתלונות בתחילת המסע במדבר, בצד משה במעמד הר סיני, ובהבלטה מיוחדת כממלא מקומו כאשר משה עלה לקבל התורה מסיני, ארבעים יום וארבעים לילה. בעת הזאת אהרן עצמאותו של אהרן באה לידי ביטוי בפרשה העגומה בה השתתף עם העם בהכנת העגל. בכל שאר האירועים בהם הוא נזכר, הוא נמצא בצל ההנהגה הדומיננטית של משה. בים סוף משה הוא המנהיג הפעיל, הן בקריעת הים, הן בשירה, ועליו נאמר "ויאמינו בה" ובמשה עבדו". במעמד הר סיני ומתן תורה מעמדו של משה התעצם עוד יותר, וכן גם בטיפולו הנמרץ בחטא העגל ובבנין המשכן.

על פי הזוהר, המטות נבדלו זה מזה במעלתם. מטה משה היה מקודש יותר, לכן רק הוא מכונה "מטה הא-להים". מטה אהרן משמש להנהגה נמוכה יותר: הוא שימש בעיקר במאבק מול כוחות של רוע, תחילה של פרעה וחרטומיו, ולבסוף גם כנגד מרידת קורח. מטה אהרן בלע את מטות החרטומים, הכה את מי מצרים ואדמתה. מטהו של משה שימש בהנהגה עליונה יותר, להפעלתם של כוחות חיוביים: עשית אותות לפני בני ישראל כדי לעורר את רוחם לגאולה, מכות שבאו מן השמים – ברד וארבה. בקריעת ים סוף תפקידו של המטה היה לגרום להופעתה של רוח מאת ה', היא רוח הקדים שייבשה את הים. במלחמת עמלק שימש המטה להרמת עיניהם של ישראל ורוחם, ולא להכאת העמלקים, וכן היה כאשר שימש להוצאת מים להשקאת העדה.²⁸

ניתן לומר, שההנהגה של אהרן, זו הקרובה לאדם, הרחומה והעממית יותר, היתה ראויה לעם השקוע במ"ט שערי טומאה וזקוק לעזרה מיוחדת ביציאה מן השעבוד ולתחילת מסע טהרתו ותיקונו. הנהגת העם שיצא ממצרים לחרות, היתה הנהגת משה, על הרוממות הא-להית שבה. מטהו של אהרן פרח מעתה רק בקודש פנימה, ואילו מטהו של משה שימש להנהגת העם במאבקי הקיום, במלחמות, במחנה ובשדה, בקידושם של החולין והעלאתם במעלות התורה והעבודה.

לע"נ אאמו"ר ר' שמשון ב"ר שלמה וטויבע ברנדס. נלב"ע ב' שבט תש"ס.

¹ שמות ד כ, ושוב בפרשת מלחמת עמלק, שמות יז ט.

² פסיקתא זוטרתיא שמות ד כ

³ שכל טוב, שמות ד כ.

⁴ אדר"נ הוספה ב' לנוסח א פרק ד'. ומדרש שכל טוב שם.

⁵ פסיקתא דרב כהנא ג'

⁶ משנת רבי אליעזר פרשה יד

⁷ שמות ד ל.

⁸ שמות ז ט

⁹ שמות ז י- יב

¹⁰ שמות ז טו

¹¹ לפני פרעה, שהוא "התנין הגדול" היה צריך מופת של תנין. לפני עם ישראל, רמז הנחש מתאים יותר.

¹² שמות ז יט

¹³ שמות ח א-ב

¹⁴ שמות ח יב – יג.

¹⁵ שמות ט כג.

¹⁶ שמות י יג

¹⁷ שמות יד טז

¹⁸ שמות יז ט

¹⁹ שמות יז ה

²⁰ במדבר כ יא

²¹ במדבר יז כג.

²² במדבר יז כה

²³ שמות רכה בשלח כו.

²⁴ פירוש הרש"ר הירש לשמות ז יט. וכך פירושו שם לפסוק ט'.

²⁵ לפיכך גם עצירת המכות לפי בקשתו של פרעה נעשתה תמיד על ידי משה, ולעולם לא על ידי אהרן.

²⁶ שמות יב א – כ.

²⁷ שמות יב כח

²⁸ זהר שמות כח ע"א.